

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 20.051.150
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору психологічних наук, доценту,
професору кафедри загальної психології
Міщисі Ларисі Петрівні
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК
офіційного опонента, кандидата психологічних наук, доцента
кафедри практичної психології та психодіагностики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Дучимінської Тамари Іванівни
на дисертаційне дослідження Крикун Лілії Вікторівни
«Психолого-педагогічні умови формування емоційної компетентності
соціальних педагогів» представлену на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія
(галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки)

Актуальність обраної теми. Дисертаційне дослідження Крикун Лілії Вікторівни присвячене вивченню психолого-педагогічних умов формування емоційної компетентності соціальних педагогів – категорії фахівців, чия професійна діяльність безпосередньо пов'язана з інтенсивною взаємодією з людьми, вирішенням складних соціально-психологічних завдань та наданням допомоги у кризових ситуаціях. У сучасних умовах трансформацій українського суспільства, що відбуваються під впливом воєнних дій, глобальних соціально-економічних змін та наслідків пандемії, навантаження на представників допомагаючих професій суттєво зростає. Від їхньої здатності ефективно регулювати власний емоційний стан, адекватно

реагувати на емоції інших та підтримувати високий рівень професійної працездатності залежить не лише від якості виконання професійних обов'язків, а й психічне здоров'я та соціальне благополуччя дітей та інших учасників освітнього процесу.

Формування емоційної компетентності стає одним із ключових чинників професійної ефективності, запобігання емоційному вигоранню, підвищення резильєнтності та життєстійкості соціальних педагогів, оптимізації міжособистісної взаємодії та підвищення рівня суб'єктивного благополуччя. Водночас, в українській науковій літературі проблема цілісного дослідження емоційної компетентності саме соціальних педагогів залишається недостатньо розробленою, особливо в контексті поєднання психологічних і педагогічних чинників її формування та розвитку.

Актуальність обраної теми зумовлюється також запитом сучасної системи освіти та соціальної сфери на підготовку фахівців, здатних ефективно функціонувати в умовах високої невизначеності та психологічної напруги. У таких умовах традиційні підходи до професійної підготовки потребують доповнення інноваційними програмами, спрямованими на розвиток емоційних навичок, здатності до саморегуляції та конструктивного подолання стресових ситуацій.

Дисертаційна робота Крикун Л. В. органічно поєднує теоретичний аналіз феномену емоційної компетентності з емпіричною перевіркою ефективності авторської програми її формування. Такий підхід відповідає сучасним світовим тенденціям у психології, де розвиток емоційних і соціальних навичок визнається пріоритетним напрямом підготовки фахівців допомагаючих професій. Обрана тема дослідження має високу наукову і практичну значущість та відповідає актуальним потребам сучасного українського суспільства і професійної психологічної науки і практики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження характеризується високим рівнем наукової аргументованості сформульованих положень, висновків та практичних рекомендацій. Логічна побудова роботи забезпечує послідовний перехід від теоретичного аналізу

проблеми до її емпіричного вивчення та подальшої практичної реалізації.

У теоретичній частині представлено глибокий огляд сучасних українських і зарубіжних підходів до визначення, структури та чинників формування емоційної компетентності. Проведений порівняльний аналіз концепцій емоційного інтелекту, життєстійкості, резильєнтності, емоційної саморегуляції та копінг-стратегій дозволив уточнити зміст дефініції «емоційна компетентність» соціального педагога та обґрунтувати її компонентну модель. Встановлено зв'язки між рівнем сформованості емоційної компетентності та ключовими психологічними характеристиками, що детермінують ефективність професійної діяльності в умовах підвищеного емоційного навантаження.

Методологічна основа дослідження вирізняється комплексністю та відповідністю сучасним науковим вимогам. Вибірка охоплює соціальних педагогів із різним стажем професійної діяльності, що забезпечило репрезентативність даних. Використано надійний і валідний психодіагностичний інструментарій, зокрема методики для оцінки емоційного інтелекту, емоційної компетентності, рівня емпатії, емоційної саморегуляції, копінг-стратегій, фрустраційних реакцій, тривоги і депресії та показників якості життя. Послідовне проведення пілотажного, лонгітюдного та підсумкового етапів дослідження дозволило відстежити динаміку змін досліджуваних характеристик у часі, що є суттєвою перевагою наукової роботи.

Отримані емпіричні результати піддано багаторівневій статистичній обробці із застосуванням кореляційного, факторного та дисперсійного аналізів, що підтвердило їхню достовірність і дозволило зробити обґрунтовані висновки. Висновки логічно пов'язані з теоретичними положеннями та спираються на отримані експериментальні дані.

Практичний результат дослідження втілено у створенні авторської Програми оптимізації емоційної компетентності (ОЕК), яка має чітке методичне забезпечення та доведену ефективність.

Висновки та рекомендації, представлені в дисертаційній роботі, є науково виваженими, теоретично і емпірично підтвердженими, що дає

підстави розглядати їх як вагомий внесок у розвиток психології емоцій та педагогічної психології.

Теоретична і практична значущість результатів дослідження полягає у комплексному науковому обґрунтуванні психолого-педагогічних умов формування емоційної компетентності соціальних педагогів у контексті сучасних соціокультурних викликів. На основі ґрунтовного аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел конкретизовано структуру емоційної компетентності, яка включає когнітивний, емоційний, фізіологічний, поведінковий, ціннісно-мотиваційний, екологічний, мета-мотиваційний та екзистенційний рівні. Уточнено зміст і функції емоційної компетентності в професійній діяльності фахівців допомагаючих професій, виявлено взаємозв'язки між її рівнем та показниками емоційного інтелекту, емоційної саморегуляції, а також з особливостями фрустраційних реакцій.

Розроблена авторська Модель компонентів емоційної компетентності є теоретично вагомим внеском у розвиток психології, оскільки дозволяє цілісно оцінювати даний феномен і визначати напрями його розвитку у процесі професійної підготовки та діяльності. Здійснена концептуалізація взаємозв'язку емоційної компетентності та емоційного інтелекту доповнює наукові уявлення про інтегративний характер емоційно-особистісних ресурсів фахівця, а також про їхній вплив на ефективність виконання професійних функцій в умовах підвищеної емоційної напруги.

Практична значущість результатів дослідження полягає у створенні, апробації та впровадженні інтегрованої корекційної Програми оптимізації емоційної компетентності (ОЕК), яка спрямована на індивідуальне опрацювання ключових компонентів емоційної компетентності, розвиток навичок саморегуляції та інтеграцію тренінгових і самостійних форм роботи у системі підвищення кваліфікації та можливості реалізації у професійній підготовці. Результати експериментальної апробації свідчать про статистично значуще підвищення рівнів емоційної компетентності, використання більш адаптивного реагування на фруструючі ситуації, зниження рівнів тривоги та депресії, показників емоційного виснаження та підвищення стресостійкості й психологічного благополуччя учасників. Позитивної оцінки заслуговує те,

що отримані результати безпосередньо використані у діяльності психологічних служб закладів освіти, а методичні матеріали, розроблені в межах дослідження, стали основою проведення тренінгів, семінарів та психопрофілактичних заходів, спрямованих на розвиток емоційної компетентності фахівців допомагаючих професій, що працюють в умовах психологічної напруги, зокрема під час війни. Результати дисертаційного дослідження Крикун Лілії Вікторівни мають значну наукову і прикладну цінність, сприяють удосконаленню теоретико-методологічних засад вивчення емоційної компетентності та пропонують практичні інструменти для її цілеспрямованого розвитку у професійному середовищі.

Це надає підстави стверджувати про наявність вагомої **наукової новизни** отриманих у дослідженні результатів.

У дисертаційному дослідженні теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено психолого-педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування емоційної компетентності соціальних педагогів задля підвищення їх життєстійкості, розвитку резильєнтності, а також розроблено й апробовано інтегровану корекційну програму «Програма оптимізації емоційної компетентності», ефективність якої доведена статистично значущими результатами, зокрема зростанням рівнів емоційної усвідомленості, регуляції емоцій, емпатійності та конструктивної емоційної комунікації, а також зниженням показників тривожності та депресії. Досліджено взаємозв'язок емоційної компетентності та емоційного інтелекту, визначено її зміст, структурні компоненти та діагностичний мінімум, отримано результати трьох зрізів дослідження (2019, 2021, 2023 рр.) у різних соціокультурних умовах, включно з періодом повномасштабної війни. Поглиблено та уточнено психолого-педагогічні технології інтеграції емоційного досвіду у професійну підготовку, а також розширено концептуальні підходи й класифікацію форм і методів розвитку емоційної компетентності з урахуванням сучасних викликів.

Апробація результатів дисертації. Важливо зазначити, що результати, які викладено у дисертації, представлено на науково-практичних конференціях всеукраїнського та міжнародного рівня. Основний зміст

дисертаційної роботи висвітлено у 14 наукових працях, з яких 5 статей – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у закордонному науковому виданні, 5 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 2 методичні посібники, 1 – модуль програми підвищення кваліфікації педагогів, у тому числі соціальних педагогів та практичних психологів. Аналіз змісту зазначених публікацій авторки свідчить про достатню повноту викладу в них основних положень дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершення в цілому. Дисертаційну роботу викладено на 314 сторінках загального тексту. Вона складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (200 найменувань, 66 з них іноземними мовами) і додатків.

У вступі авторкою обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт, предмет і мету, сформульовано завдання, розкрито теоретико-методологічну основу й методи дослідження, описано організацію і базу дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дослідження, особистий внесок авторки, наведено дані про апробацію та впровадження результатів роботи.

У першому розділі «Концептуально-теоретичні засади дослідження емоційної компетентності соціального педагога» дисертанткою проведено аналіз сучасних підходів до визначення феномену емоційної компетентності; розглянуто теоретичні та концептуальні аспекти формування емоційної компетентності соціального педагога, а саме концепції формування, структуру та складові; описано феномени життєстійкості та резильєнтності як важливих ресурсів для особистісного розвитку та адаптації до стресових ситуацій працівників допомагаючих професій; розкрито роль емоційної саморегуляції у професійній діяльності; визначено фрустраційні реакції, як емоційні механізми що виникають в умовах перешкод до досягнення професійних і особистісних цілей та визначено ефективні копінг-стратегії, які сприяють управлінню емоціями і підвищенню професійної ефективності. Встановлено, що емоційна компетентність є багатогранним феноменом, який потребує визначених психолого-педагогічних умов для формування у

дорослому віці.

Водночас, авторкою запропоновано оригінальне бачення емоційної компетентності як ключового фактору не тільки професійного успіху, але й психічного здоров'я, досліджено вплив життестійкості та резильєнтності, емоційної саморегуляції, фрустраційних реакцій та копінг-стратегій управління емоціями на формування емоційної компетентності та професійну діяльність.

У другому розділі «Емпіричне дослідження емоційної компетентності соціального педагога» описано етапи емпіричного дослідження емоційної компетентності соціального педагога, здійснено характеристику вибірки кожного з етапів емпіричного дослідження з урахуванням професійних, освітніх, особистісних та соціальних особливостей, обґрунтовано методи дослідження. Авторка послідовно аргументує доцільність використання у дослідженні запропонованих методів. Для розуміння психолого-педагогічних умов формування емоційної компетентності соціальних педагогів використано методики, спрямовані на вивчення інтенсивності тих чи інших переживань, які істотно впливають на настрій, поведінку та розвиток емоційної компетентності; методики для розуміння типу реакції на фруструючі ситуації; методики дослідження емоційного інтелекту; шкали для оцінки якості життя; методики розуміння рівня емпатії; шкала тривоги та депресії; анкету самооцінки емоційної компетентності; анкетування і спостереження в практичній роботі та методи математичної статистики. Обрані психодіагностичні методики є вдалими і відповідають меті дослідження.

Результати формування емоційної компетентності соціальних педагогів під час пілотажного дослідження за допомогою Програми саморозвитку емоційної компетентності містять статистичні узагальнені дані до та після практичного впливу на досліджуваних з опорою на самостійну роботу. Проведено порівняльний аналіз показників емоційної компетентності у 2019 та у 2021 роках, який показав незначну ефективність практичного впливу на формування емоційної компетентності з опорою на самостійну діяльність в довгостроковій перспективі. Позитивним результатом цих зрізів є

порівняльний аналіз отриманих даних, наведений авторкою, який переконливо доводить, що емоційна компетентність соціального педагога є динамічним особистісно-професійним утворенням, чутливим до впливу соціокультурного та професійного контексту. Зазначені результати зрізів акцентують на необхідності цілеспрямованого розвитку емоційної компетентності в межах системи професійної підготовки та програм післядипломної освіти, що виступає важливою умовою підвищення ефективності діяльності фахівців у сфері допомагаючих професій. Представлені результати емпіричного дослідження емоційної компетентності (2023 рік) показали зміни у наведених параметрах емоційної компетентності, введено дослідження тривоги та депресії, для розуміння впливу зовнішніх факторів у зв'язку із російським вторгненням в Україну і значними соціально-економічними змінами.

Третій розділ дисертаційного дослідження «Розвиток емоційної компетентності соціального педагога» є логічним підсумком і практичною реалізацією теоретичних положень та емпіричних результатів, викладених у попередніх розділах. Його структура вибудована послідовно, що дозволяє простежити логіку від обґрунтування психолого-педагогічних умов формування емоційної компетентності до розроблення, впровадження та оцінювання ефективності авторської програми її оптимізації.

Враховуючи попередні результати трьох зрізів дослідження емоційної компетентності соціального педагога, Крикун Л. В. детально обґрунтувала психолого-педагогічні умови формування емоційної компетентності, розвиток яких відбувся на двох рівнях, а саме: індивідуальному, тобто особистісний ріст та інституційному, тобто на рівні освітнього закладу, який здійснює цілеспрямоване втручання для розвитку емоційної компетентності. Основний акцент на індивідуальному рівні сфокусований на чинниках формування емоційної компетентності, які показали низький рівень сформованості на попередніх зрізах, таких як психофізіологічна саморегуляція, резильєнтність та життєстійкість через роботу з тривогою та депресією і розвиток ефективних копінг-стратегій у подоланні фруструючих ситуацій через тренінгову роботу, супервізійні зустрічі, ведення щоденника.

Інституційний рівень передбачає не тільки підтримуюче середовище закладу, в якому працюють соціальні педагоги, але й проведення тренінгу, регулярних супервізійних та інтервізійних груп, впровадження методичних рекомендації для емоційно підтримувального мікроклімату.

Також авторка застосувала інтегративний підхід для поглибленого аналізу психолого-педагогічних чинників розвитку емоційної компетентності у межах Програми оптимізації емоційної компетентності (Програма ОЕК), що синтезує умови формування емоційної компетентності та поєднує принципи особистісно орієнтованого, компетентнісного, системного, аксіологічного й діяльнісного підходів.

У порівняльному аналізі результатів емпіричного дослідження до та після тренінгової Програми оптимізації емоційної компетентності відображено її позитивний вплив. Так, зросли рівні позитивних емоцій (інтересу, радості, здивування), зменшилась інтенсивність гострих негативних емоцій (горя, гніву, відрази, презирства), відмічається помірна позитивна динаміка у сфері тривожно-депресивних емоцій (зниження страху, часткове зменшення почуття провини та сорому), що вказує на покращення емоційної регуляції, зниження конфліктності та підвищення толерантності у професійній взаємодії. Авторка стверджує, що відбувся розвиток ключових складових емоційної компетентності соціальних педагогів, зокрема емоційна обізнаність, уміння управляти власними емоціями, самомотивація, емпатія та здатність розпізнавати емоції інших людей, що має важливе значення для особистісного й професійного розвитку фахівців допомагаючих професій. Авторка показала суттєві трансформації взаємозв'язків між окремими аспектами якості життя соціальних педагогів, тобто зросла роль фізичного стану у визначенні рівня загальної активності як у професійній діяльності, так і під час дозвілля, показники настрою набули більшого впливу на суб'єктивну задоволеність життям, соціальна активність стала вагомим складовою якісного проведення вільного часу. Отримані результати емпіричного дослідження переконливо підтвердили ефективність тренінгової програми, спрямованої на розвиток емоційної компетентності соціальних педагогів, що проявилось у статистично значущому зниженні рівнів тривоги

та депресії, підвищенні емоційної стійкості та формуванні більш однорідних показників емоційного стану учасників. Характер реагування соціальних педагогів в фрустраційних ситуаціях має позитивну динаміку, оскільки досліджувані значно рідше стали використовувати звинувачення оточення, обставин чи себе у ситуаціях фрустрації, зросли реакції, орієнтовані на прийняття або вирішення ситуації, тобто варіативність реакцій зросла у бік конструктивності. Позитивна динаміка спостерігається в усіх змістових сферах емпатії, емоційному самоусвідомленні, саморегуляції, розвитку соціальної чуйності, позитивному мисленні, асертивності.

На особливо схвальну оцінку заслуговує розроблена авторська Модель емоційної компетентності, яка включає три рівні, а саме: 1) базовий рівень, який охоплює когнітивний, емоційний і фізичний компоненти, що формують фундаментальні знання, усвідомлення та первинні реакції на емоційні стимули; 2) проміжний рівень, який включає поведінковий, ціннісно-мотиваційний та екологічний компоненти, які забезпечують інтеграцію емоційного досвіду у повсякденну діяльність, регуляцію міжособистісних взаємин та узгодження емоційної поведінки з індивідуальною системою цінностей і соціальним контекстом; 3) глибинний рівень, який охоплює мета-емоційний та екзистенційний компоненти, що відображають здатність до рефлексії власного емоційного досвіду, усвідомлення його сенсу та інтеграції у цілісну картину життєвого шляху. Модель відображає багаторівневий, системно організований характер емоційної компетентності, забезпечує логічний перехід від елементарних емоційних навичок до високорозвинених метарефлексивних здібностей.

Аналіз змісту дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що Л. В. Крикун на високому науково-методичному рівні спроектувала та реалізувала комплексне й змістовно насичене дослідження, результати якого відзначаються як науково-теоретичною, так і прикладною значущістю. У процесі виконання роботи дисертантка продемонструвала наукову зрілість, уміння формулювати та обґрунтовувати оригінальні ідеї, а також перевіряти ефективність інноваційних форм і методів психологічної допомоги, що підтверджує її високий професійний потенціал як дослідниці.

Рецензована дисертаційна робота не містить ознак порушення норм академічної доброчесності.

Попри загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження все ж варто, на наш погляд, звернути увагу на деякі аспекти, які можуть стати предметом наукової дискусії.

1. У дисертаційному дослідженні описано авторську схему взаємовпливу емоційної компетентності та емоційного інтелекту. Хочемо почути, яким чином у роботі розмежовано поняття емоційна компетентність та емоційний інтелект, і яке значення має це розмежування для розробки програм професійної підготовки соціальних педагогів?

2. У роботі слушно підкреслено важливість використання практичних рекомендацій на інституційному рівні, однак їхній зміст безпосередньо не представлено. Доцільно доповнити роботу розробленими на основі отриманих результатів рекомендаціями, спрямованими на підтримку та розвиток емоційної компетентності соціальних педагогів та інших представників допомагаючих професій.

3. На наш погляд, дисертація достатньо об'ємна, проте доцільно провести апробацію розроблених програм серед інших категорій фахівців допомагаючих професій, зокрема шкільних психологів, соціальних працівників, волонтерів, лікарів. Такий підхід дозволить перевірити універсальність і гнучкість програми, адаптувати її з урахуванням специфіки професійної діяльності різних цільових груп, а також розширити сфери практичного застосування отриманих результатів, підвищуючи їхню значущість для сфери психології.

4. Робота містить деякі технічні огріхи, що в цілому не зменшує її наукової та практичної значущості.

Висновок про відповідність дисертації вимогам.

Загалом, враховуючи актуальність обраної теми дослідження, його структуру, зміст, наукову новизну отриманих результатів, дисертаційну роботу Крикун Лілії Вікторівни «Психолого-педагогічні умови формування емоційної компетентності соціальних педагогів» слід вважати самостійним

завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному, методичному та емпіричному рівні, що має комплексний та логічний характер, містить положення, які характеризуються науковою новизною та заслуговують на практичну реалізацію, і яке відповідає всім вимогам рівня наукової кваліфікації здобувача, що зазначено у наказі Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. (зі змінами) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) щодо оформлення дисертації, а також у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами), що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її авторка Крикун Лілія Вікторівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 Психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
та психодіагностики
Волинського національного університету
імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Тамара ДУЧИМІНСЬКА